

terävimmillään juuri nyky-yhteiskunnan diagnostikkona.

Kysymykset objektiivisuuden ja normatiivisuuden suhteesta kulkivat juonteena läpi koko Beckin akateemisen tuotannon aina ensimmäisestä, vuonna 1974 ilmestyneestä *Objektivität und Normativität* -teoksesta alkaen. Hän ei pyrkinyt tutkimuksellisen objektiivisuuden ja kanta-aottavan normatiivisuuden tarkkaan erotteluun niin tiukan sosiologisissa puheenvuoroissaan kuin kirjoittaessaan yleistaajuisesti sosiologian ammattiyhteisöjä laajemmalle areenalle. Erityisesti saksalaisissa sanomalehdissä julkaistujen kanta-aottavien artikkelien, kolumnien ja kommentaarien kirjoittajana hän oli tyyppillinen julkisen sosiologian edustaja.

Beckin sosiologiassa modernisaatio oli refleksiivisessä vaiheessaan modernin perimmäisten periaatteiden, siis perinteiden itsekritiittisen haltuunoton, solidaarisuuden egalitarististen muotojen kehittymisen sekä omaa elämää koskevan asiantuntijuuden vapautumista niille historiallisesti kehittyneistä pakkopaidoista, erityisesti kansallisvaltiollisista raameista. Modernin omia pidäkkeiksi kehkeytyneitä instituutioitaan modernisoiva täydellistymiskulku ei näyttäytynyt nopeana ja dramaattisena vaan pikemminkin vähittäisenä ja vaihkeana, mutta samalla vääjäämättömänä. Beckin projektiiviseksi nimeämän, oikean ja oikeudenmukaisen modernin utopiaan nojaavan yhteiskuntateorian kaava kuului: *tuttu + toivottu = uusi, parempi moderni*. Yhteiskuntadiagnostikko toimi yhtä aikaa sekä nyky-yhteiskunnan tulkkina että sen lainsäätäjänä.

Beckin diagnostiikka nojasi joka tapauksessa empiirisiin tutkimuksiin ja niiden pitkäaikaiseen tarkkaan seuraamiseen. Näköalan erityisesti saksalaisen yhteiskunnan ilmiöihin ja muutoksiin tarjosi empiiristä yhteiskuntatutkimusta julkaiseva *Soziale Welt*, jonka müncheniläiseen päätoimittajistoon Beck kuului vuodesta 1980 al-

Ulrich Beckin (1944–2015) sosiologinen perintö

Mikko J. Virtanen

Akateemisen sosiologian näkökulmasta Ulrich Beckin poismeno uudenvuodenpäivänä 2015 merkitsee yhden aikakauden loppua: yleisen sosiologian ohessa ehtyvät hiljalleen myös aikakautemme yleiskuvaa ilmentäneet aikalaisdiagnosotit ja erityisesti sosiologiset, yhteiskunnan erityispiirteitä luodanneet ”yhteiskuntadiagnosotit” (Bogner 2012). Yksi viime vuosien kiistatta vaikutusvaltaisimmista sosiologeista kun oli

kaen. Beckin ensimmäinen merkittävää keskustelua herättänyt teksti ”Jenseits von Stand und Klasse” julkaistiin laajana artikkelina vuonna 1983 samaisen lehden yhteiskunnallista eriarvoisuutta käsitelleessä teemanumerossa. Vanhojen yhteiskunnallisten jakojen tuolle puolen siirtymisen moottorina toimi ensimmäisen modernin rakenteiden rapautumisen ruokkima pakkoyksilöllistyminen ja kollektiivisten, hyödyke pohjaisien eriarvoisuuksien vähittäinen kääntymisen yksilöllisiksi riskeiksi. Nämä olivat myös keskeiset riskiyhteiskunnanäkemyksen teemat. Beck päiväsi ensimmäisen painoksen esipuheen toukokuulle 1986. Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuus oli sattunut muutamaa päivää aiemmin, 26. huhtikuuta. Beckin kiistaton ansio on riskeihin liittyvän tarkastelutavan nostaminen sosiologiseen keskusteluun ajankohtaisella puheenvuorollaan. Toisaalta riskiteeman ajankohtaisuus ei yksin riitä selittämään menestysteoksen läpilyönnin massiivisuutta ja sen sisällön pitkäikäisyyttä, vaan lisäksi siinä riskitematiikka yhdistyy onnistuneesti käsillä olevan yhteiskunnallisen muutoksen muihin ominaispiirteisiin, ja tie kohti toista modernia avautuu.

Modernin yhteiskunnan keskeiset muutospiirteet ovat samalla Beckin laajan tuotannon keskeiset painopistealueet. 1990-luvulla Beck kirjoitti näistä kaikista: riskeistä, tieteestä ja asiantuntijuudesta, yksilöllistymisestä, alapoliitikasta ja globalisaatiosta sekä näitä kaikkia yhdistävänä teoreettisena juurena refleksiivisestä modernisaatiosta. Näkemys modernin refleksiivisestä muutoksesta toimii yleisenä viitekehiksenä koko Beckin tuotannolle (Virtanen 2007). Refleksiivisen modernisaation tuottaman toisen modernin yhteiskunnalliset jakolinjat eivät muotoutu enää niukkojen hyödykkeiden vaan teollisteknologisen (yli)tuotannon aiheuttamien riskien ja ”haitakkeiden” pohjalta. Riskijaot ovat yhteiskunnallisesti samalla lailla syviä ja kipeitä kuin hyödykejaotkin: mahdollisuudet välttää ja kom-

pensoida riskejä sekä niiden aktualisoitumisen seurauksia jakautuvat epätasaisesti, oli kyse sitten terveydestä, elämänvalinnoista ja elinympäristöstä tai koulutuksesta ja työstä.

Modernin refleksiivinen muutosprosessi kattaa yksilöllistyneet riskit, riskipäätökset ja riskien jakautumisen kysymykset sekä asiantuntijuuden totuusmonopoliin rapautumisen ja yksilöille pudotetun oman elämänsä pakkoasiantuntijuuden. Kaikki nämä ovat yhtä aikaa sekä refleksiivisen modernisaation seurausta että synnä modernisaation refleksiiviseksi muuttumiseen. Yhtä lailla kansallisvaltiollista horisonttia murtava taloudellinen, alapoliittinen ja kulttuurinen globalisaatiokehitys on sekä osoitus modernin refleksiiviseksi muuttumisesta että jatkuvasti modernia edelleen modernisoiva kehityskulku. Beck muotoili nämä teoreettiset lähtökohdat vuosituhannen vaihteen jälkeen suuntaviivoiksi laajalle tutkimusprojektillään, jonka oli tarkoitus lunastaa lupaus refleksiivisen modernisaation teorian kalibroimisesta empiirisen tutkimuksen käsitteistöksi (Beck ym. 2003; Beck & Lau 2005).

Beck nosti tuotannossaan useita tärkeitä teemoja sosiologiseen keskusteluun ja avasi jo varhain näkemyksiään kansainvälisillä keskusteluareenoilla. Hänen teoksiaan alettiin kääntää varhain englannin ohella myös muille kielille – yhteensä Beckiä on käännetty jo yli 35 eri kielelle. Hän vieraili ahkerasti yliopistoissa ympäri maailmaa, tärkeimpänä vuonna 1997 alkanut *London School of Economicsin* vierailuprofessuuri. Beckiä seurattiin tarkasti myös suomalaisen sosiologian piirissä heti 1980-luvulta alkaen, ja vuonna 1996 hänet promovoitiin Jyväskylän yliopiston kunniatohtoriksi. 2000-luvulle tultaessa kansainvälistyminen näkyi myös Beckin tutkimuksen sisällöissä. Globalisaatioteemat, erityisesti *vas-tamodernin* nationalismin ylittävä ja taloudellista globalismia patoava kosmopoliittisuus nousivat keskeisiksi Beckin tuotannossa. Kosmopoliitti-

suus kattoi sekä alhaaltapäin nousevaan ”maailman sisäpolitiikkaan” orientoituvan, yhteisten kohtaloiden ja transnationaalisten suhteiden ruokkiman maailmankansalaisuuden ideaalin että metodologisen nationalismin ylittävän sosiologisen tarkastelukulman. Taustaa globaalisti monipaikkaisille yhdistymisille Beck kertoi ammentaneensa paitsi nykytutkimuksesta, myös vaimonsa ja tutkijakollegansa, Elizabeth Beck-Gernsheimin, ympäri maailmaa levittäytyneistä sukulaissuhteista. Hän uskoi vahvasti kosmopoliittiseen, erot tunnustavaan solidarisuuteen ja oli tukemassa keskinäisyhteyksiä painottavia kehityshankkeita. Euroopan tasolla Beck korosti Eurooppa-kansalaisuutta, jota tukemaan hän oli mukana ideoimassa esimerkiksi vuoden mittaista ”kansalaisuusvaihtoa” toiseen EU-maahan. Hän myös kritisoi voimakkaasti nykyistä Euroopan ja Eurooppa-keskustelun markkinavetoisuutta ja ”itsemurhakapitalismin” epäpoliittisuutta sekä Saksan keskeistä roolia eurooppalaisessa markkinaehtoisessa vyönkirityksessä nimittämällä sitä ”merkiavellistiseksi” (ks. Virtanen & Paakkunainen 2014).

Beckin sosiologisen työn varsinainen kansainvälinen lähtölaukaus oli kuitenkin tapahtunut jo ennen varsinaisia globalisaatiokeskusteluja. *Risikogesellschaftin* englanninkielisen käännöksen valmistuminen 1992 ja sitä kahden vuoden päästä seurannut, yhteistyössä Anthony Giddensin ja Scott Lashin kanssa julkaistu, uudenlaista yhteiskuntaa ja sen tutkimustapoja käsitellyt *Reflexive Modernization*, nostivat Beckin kerralla laajasti tunnetuksi. Hän profiloitui yhteisteoksen pohjalta paitsi uudenlaisen yhteiskuntamuodon, myös uudenlaisen tutkimuksen ”apostoliksi”. Jos yhteiskunnallinen muutos todella on sekä niin vähittäinen ja huomaamaton että kokonaisvaltainen kuin mitä Beck esittää, eivät käytössä olevat tutkimustavat ja käsitteet riitä sen tavoittamiseen. Myös sosiologisen tutkimuksen totunnaiset kategoriat olivat Beckin mukaan muuttuneet edistyksen

pidäkkeiksi, modernisoitumistaan odottaviksi vastamoderneiksi jäänteiksi. Metodologisen nationalismin ”säiliöyhteiskunta” ja ennalta määritellyt kollektiivit, kuten yhteiskuntaluokat, joihin yksilöt asetetaan tutkimusta varten, olivat Beckin mukaan muuttuneet *zombikategorioiksi* – eläviksi kuolleiksi – joita käytetään, vaikkei niissä ole enää selitysvoimaa.

Laajojen kokonaisuhteiskunnallisten ja globaalisti kytkeytyvien muutosten tutkimus on metodologisesti erityisen haastavaa, eikä Beck lopulta onnistunut yhteiskuntadiagnostisesti rakentuvien ajatustensa operationalisoinnissa kovinkaan hyvin. Hän asetti lukuisia uudistumisvaatimuksia ensimmäisen modernin käsitteelliset kainalosauvansa hylkäävälle ja kosmopoliittisuuteen kurkottavalle uudelle sosiologialle. Beckin muotoilemien näkemysten ja käsitteiden suora hyödyntäminen empiirisessä tutkimuksessa osoittautui kuitenkin haasteelliseksi. Tähän operationalisoinnin ongelmaan voidaan nähdä useita syitä.

Ensinnäkin Beckin käsitteellisissä avauksissa oli usein kyse poliittisesti virittyneistä toiveista varsinaisten tutkimuksellisten avausten sijaan. Tämä korostui erityisesti globalisaatioteemoissa: esimerkiksi kansalaisvaltiollisten lähtökohtien hylkäämisen tausta ei ollut (vain) empiirinen vaan vahvasti poliittis-normatiivinen. Empiirisesti tarkasteltuna kansallisvaltiolliset raamit eivät ole liudentuneet; yhteiskunnallisia prosesseja kansallisvaltiollisessa viitekehyksessä tarkastelevalla tutkimuksella on edelleen merkitystä. Esimerkiksi yhteiskuntapoliittisen tutkimuksen relevanssi ei itsestään selvästi kasva, jos tutkimukset viritetään ”säiliöyhteiskunnat” ylittäviksi, sillä budjettivalta on edelleenkin voittopuolisesti kansallisvaltioilla. ”Vastamodernit” instituutiot, kuten kansallisvaltiot, ydinperhe tai luokka laajasti ymmärrettyinä eivät liioin ole menettäneet merkitystään myöskään poliittisen järjestelmän ensisijaisena kontekstina ja yksilöiden identiteetin rakennus-

aineiksina. Toiseksi visio globaaleille kohtalonyhteyksille pohjautuvasta kansalaisyhteiskunnallisesta aktivoitumisesta on osoittautunut liian optimistiseksi. Jo Euroopan tasolla esimerkiksi finanssikriisi on tuonut mukanaan poteroitumista yleiseurooppalaisen horisontin sijaan ja oheen. Beck on itsekin myöntänyt ”zombikategorioiden” jälkeisen yhteiskuntatutkimuksen haasteellisuu- den. Radikaali näkökulman vaihdon välttämättömyys ei näin ollen näytä mitenkään itsestään selvältä, eikä koko ilmiö tyhjene vasta-argumenttiin, jonka mukaan näemme vain sen, mitä käsitteellisesti viritymme näkemään.

Beckin tutkimuksissa keskeisiä olivat yhteiskunnalliset rakennemuutokset ja niiden suhde yksilöiden sosiaalisten suhteiden muotoutumiseen. Esimerkiksi riskit tuottivat potentiaalisesti alapoliittista yhteenliittymistä ja globalisaatiologiikat transnationaalista sosiaalisuutta ja kohtalonyhteyttä. Modernisaation tuottamien omien periaatteidensa vastaisten aineiden teema on tuttu sosiologian historiasta eikä sinänsä kovinkaan omaperäinen. Toisaalta Beckin näkemys erilaisten sivuvaikutusten arvaamattomasta kehkeytymisestä ja yhdistymisestä keskenään poikkeaa kuitenkin weberiläisestä rautahäkkitematiikasta: suuntaviivoja luonnostellaan, mutta päätepestettä ei arvailta. Globaalin, erityisyyksien tunnustamiselle pohjautuvan solidaarisuuden teema resonoi puolestaan durkheimiläiseen suuntaan: Solidaarisuus löytää yhteiskunnan maailmanlaajuistuksessa uudenlaisen, abstraktimman muodon. Toisaalta ajatus solidaarisuudesta on ylipäänsä sosiologisesti keskeinen ja sen paikka on oleellinen kysymys yhteiskunnallisen kontekstin vaihdoksesta huolimatta. Beckin näkemys modernin vapautumisestaan odottavista normatiivisista perusperiaatteista on puolestaan vahvasti habermaslainen – niin vahvasti, että Beckin olikin tarkoitus ennen kuolemaansa aloittaa kiinteä yhteistyö Jürgen Habermasin kanssa (ks. Virtanen & Paakkunainen 2014).

Beckin ajattelutavan sisäisistä jatkuvuuksista kertoo hänen viimeiseksi jäänyt tutkimushankkeensa. Tänä vuonna postuumisti ilmestyvässä teoksessaan *The Metamorphosis of the World* Beck puhuu yhteiskunnan muodonmuutoksesta (*Verwandlung*) pelkän yhteiskunnallisen muutoksen sijaan. Kyse on maailmaa koskevan muutoksen edellytysten ja muutoksen ymmärtämistapojen muutoksesta, koko epookin horisontin muutoksesta. Muutosteemat ovat tuttua Beckiä: uudenlaiset jaot ja jakautumat, poliittisten paradigmojen muutos, metodologisen nationalismin näköalattomuus, uudenlaiset valtarakenteet päätöksentekijöiden ja päätösten vaikutuskoh- teiden erojen pohjalta. Näitä yhdistävä metatematiikka on vieläkin tutumpaa: modernisaation edistyksen ja sen tuottamiin haitakkeisiin liittyvien jakojen eripaisuus. Kun modernisaatio edistyksenä ja edistyksen seurausongelmat yhdistetään ”maailman DNA:n kaksoiskierteeksi”, aukeaa Beckin mukaan horisontti jälleen kerran uudenlaisen ajattelun ja toiminnan mahdollisuuksille. Normatiivinen perusta on korostetun järeä: globaalit katastrofit rikkovat ihmisyyden ja sivilisaatioiden olemassaoloon liittyviä kirjoittamattomia pyhiä normeja. Lisäksi hurrikaani Katrinan tapaiset ilmiöt tuottavat ”antropologisia shokkeja”, eräänlaisia kosmopoliittisia katharsiksen hetkiä, jolloin vakiintuneisiin instituutioihin pohjautuvat ajattelutavat murtuvat ja ihmisten maailmassa oleminen muuttuu. Beck on toiveikas tällaisten tapahtumien muutosvoiman suhteen ja puhuu ”emansipatorisesta katastrofismista”, jossa katastrofit ja katastrofitietoisuus tuottavat globaalisti yhteistä normatiivista horisonttia. Normatiivisen ja empiirisen suhde on edelleen vahvasti yhteen kietoutunut. Beckille kyse on ”itsekritiittisen maailmanriskiyhteiskunnan normatiivisten horisonttien empiirisestä analyysistä”.

Empiirisen tutkimuksen tulosten yleistäminen näkemyksellisiksi yhteiskuntadiagnostisiksi käsitteiksi oli Beckin leipälaji. Hänen diagnoosinsa

olivat yhteiskuntadiagnoseja vahvassa mielessä, koko epookille ja yhteiskunnalliselle konstituutiolle keskeisten aineksien summauksia. Beck antoi merkityksiä ilmiöille, joille ei aiemmin ollut käsitteitä ja käsitteellistämistapoja. Hän oli taitava kirjoittaja ja hänen käsitteensä löivät läpi. Beckin julkinen sosiologia kiinnosti ja vaikutti. Hänen merkityksensä sosiologialle aukenee pohtimalla, millaista sosiologia olisi ilman Beckin viimeisten kolmenkymmenen vuoden aikana tuottamaa panosta. Käytännössä kaikki hänen painottamansa yhteiskunnallisesti keskeiset teemat ovat aiheutaneet sosiologista keskustelua, eikä aikakauslehtien Beck-teemanumeroiden määrälle hevin löydy nykysosiologiasta haastajaa.

Yhteiskuntadiagnoosin operationalisointi empiirisen tutkimuksen käyttöön osoittautui kuitenkin työläämmäksi. Laajoista tutkimusohjelmista huolimatta lupaus diagnostisten käsitteiden empiirisestä hyödynnettävyydestä jäi osittain lunastamatta. Tällainen on yhteiskuntadiagnoosin ruutu: oivaltava mutta empiirisesti alimääräytynyt. Ehkä tässä on myös syy siihen, miksi Beckin poismeno merkitsee yhden aikakauden päätöstä. Beckin esiin tuomat keskeiset teemat vaikuttavat edelleen sosiologisessa ja sitä laajemmassa yhteiskunnallisessa keskustelussa. Toisaalta Beckin diagnostiikka oli vahvasti kiinni sen kirjoittajassa, valoisana ja lempeänä, laajasti verkostoituneena persoonana ja oivaltavana, omaan tyylinsä luottavana käsitteikkarina – seuraajaa voi siis olla hankala löytää. Samanaikaisesti kokonaisyhteiskunnalliset diagnoosit ovat ehtyneet. Beckin ja Giddensin käsitteistöjen kaltaisia yleiskatsauksia ei ole näköpiirissä. Sosiologinen yhteiskuntateoria historiallisten, kokonaisyhteiskunnallisten käsitteellistysten merkityksessä hiipui pitkälti jo vuosituhannen vaihteeseen tultaessa, ja nyt näyttäisi olevan yhteiskuntadiagnoosien vuoro väistyä. Yhteiskunnallinen todellisuus on muuttunut kokonaisuutena työläästi tavoitettavaksi, kompleksiseksi ja keskinäisriippuvaksi. Samaan

aikaan yleinen yhteiskuntatiede on muuttunut entistä erityisemmiksi erityisyyksiksi.

Kirjallisuus

- BECK, ULRICH, WOLFGANG BONSS & CHRISTOPH LAU. 2003. "The Theory of Reflexive Modernisation. Problematic, Hypotheses and Research Programme." *Theory, Culture & Society* 20:2, 1–33.
- BECK, ULRICH & CHRISTOPH LAU. 2005. "Second Modernity as a Research Agenda. Theoretical and Empirical Explorations in the 'Meta-Change' of Modern Society." *The British Journal of Sociology* 56:4, 525–557.
- BOGNER, ANDREAS. 2012. *Gesellschaftsdiagnosen. Ein Überblick*. Weinheim, Basel: Beltz Juventa Verlag.
- VIRTANEN, MIKKO J. 2007. *Refleksiivisen modernisaation teoria. Ulrich Beckin aikalaisdiagnoosi yhteiskuntateorian*. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta, sosiologian laitos. Verkkojulkaisu: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe20071244> (Viitattu 15.1.2015)
- VIRTANEN, MIKKO J. & KARI PAAKKUNAINEN. 2014. "Ulrich Beck ja Jürgen Habermas kosmopoliittisen Euroopan aikalaispropagoijina – sosiologi Mikko J. Virtasen haastattelu." *Politiikka* 56 (1), 71–80.